

# Jerzy Maroń

---

## "Życie polityczne Prus Królewskich i Warmii w latach 1660-1703", Stanisław Achremczyk, Olsztyn 1991 : [recenzja]

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 473-475

---

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wracać do stanu poprzedniego. Bolesław Kędzierzawy uzależnił jakieś obszary pruskie, ale czy Sasinię i Jaćwież, jak podaje Radoch, nie jest pewne (zob. wyżej)

Na zakończenie wyrażę tylko zdziwienie, że wydrukowane zostały materiały tak nie dopracowane. Obie prace nie wnoszą nic nowego, nie są nawet podsumowaniem dotychczasowych badań nad poruszaną tematyką. Od wydawnictwa szkoły wyższej można oczekiwać innego poziomu prac.

Grzegorz Białuński

Stanisław Achremczyk, *Życie polityczne Prus Królewskich i Warmii w latach 1660—1703*, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, nr 123, Olsztyn 1991, ss. 325.

Historiografia polska dotycząca dziejów politycznych poszczególnych regionów Rzeczypospolitej XVII stulecia, mimo długiej już tradycji<sup>1</sup>, ma wiele luk. Do najdotkliwszych należał brak monografii stanów pruskich drugiej połowy XVII w.<sup>2</sup> W bardzo poważnym stopniu praca Stanisława Achremczyka likwiduje te, tak mocno odczuwane niedostatki. Autor, wytrawny znawca nowożytnych dziejów Prus Królewskich<sup>3</sup>, skierował tym razem swą uwagę na drugą połowę XVII stulecia. Cezury chronologiczne pracy (1660 i 1703), choć umowne (zakończenie „potopu” i wkroczenie wojsk szwedzkich na teren Prus w 1703), są czytelne, ale siłą rzeczy Autor zmuszony był do przywoływania materiału z pierwszej połowy XVII w. Te „polityczne” cezury obejmują okres przekształcania się Prus Królewskich z „kraju” w „prowincję” Rzeczypospolitej (s. 7), stąd waga rozważań Achremczyka.

Przedmiotem swego zainteresowania uczynił Autor „życie polityczne”. Można oczywiście spierać się, czy to pojęcie jest adekwatne w odniesieniu do społeczeństwa stanowego, pozbawionego masowych ruchów politycznych, czy mniej lub bardziej jasno sformułowanych programów. Jeśli jednak odwołać się do pozaźródłowej wiedzy historyka, to okazuje się, że nawet w XX w. brak programów i masowych ruchów politycznych nie przeszkadza w istnieniu „życia politycznego”. Przyjęty przez Achremczyka temat badań został w konsekwencji rozdzieleny na cztery części: naród polityczny (rozdział I: *Naród polityczny Prus Królewskich i Warmii*), ustrój (rozdział II: *Sejmik generalny i jego wpływ na kierowanie polityką Prus Królewskich*), „życie polityczne” (rozdział III: *Główne problemy życia wewnętrznego Prus Królewskich i Warmii*), proces „wchłaniania” przez Rzeczpospolitą (rozdział IV: *Proces integracji Prus Królewskich z Rzeczpospolitą*).

Omawiając skład i podstawowe cechy narodu politycznego Prus Królewskich, Autor zmuszony został, z uwagi na specyfikę Prus, do przedstawienia nie tylko liczebności i struktury oraz aktywności politycznej szlachty i duchowieństwa, lecz również objął swymi rozważaniami mieszczaństwo oraz chłopów Żuław malborskich. Rozdział ten stanowi zresztą znakomitą ilustrację dotychczasowych ułomności historiografii. Z wyjątkiem bowiem zagadnienia liczebności szlachty oraz karier senatorskich, opracowanych przez badaczy, tak kapitalny problem jak struktura majątkowa szlachty został zanalizowany po raz pierwszy. Ten fragment stanowi w istocie „minimonografię” (ss. 45—65) szlachty pruskiej. Należy podkreślić, że Achremczyk nie poprzestaje na chłodnym przytoczeniu liczbowych wyników

1 A. Prochaska, *Z dziejów samorządu ziemi chełmskiej*, Przegląd Historyczny, 1908, t. 6, ss. 33—49, 155—172, 306—321.

2 Podstawowa monografia Janusza Małka sięga roku 1660 — *Stany Prus Królewskich a Polska w latach 1526—1660*, Rocznik Gdański, 1981, t. 43, ss. 65—82.

3 S. Achremczyk, *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich w latach 1696—1772. Skład społeczny i działalność*, Olsztyn 1981; tenże, *Związek małych miast Prus Królewskich 1683—1772*, Zapiski Historyczne, 1979, t. 44, ss. 25—46.

swych badań, lecz zgodnie z najlepszymi tradycjami polskiej historiografii wprowadza do swych rozważań konkretne osoby, nadając tym samym „ludzki” wymiar swej analizie. Dla przykładu można wskazać na zagadnienie „roli wdowy w polityce” (ss. 43—45), czy też dość zaskakującą konstatację dominacji majątkowej Sobieskich w Prusach (s. 60). Również partie poświęcone duchowieństwu i miastom Autor wzbogaca o wiele nie znanych do tej pory szczegółów — np. stosunek szlachty do miast większych (s. 86 i n.); kulis nominacji królewskich na poszczególne biskupstwa (s. 108 i n.), czy też roli ordynariuszy warmińskich w życiu prowincji (ss. 112—117). Podstawę źródłową tworzą nie tylko źródła wytworzone przez stany (co rozumiałe), lecz również korespondencja prywatna szlachty i duchowieństwa. Świetny dobór cytatów czyni lekturę tego rozdziału bardzo zajmującą.

Niemal połowę pracy stanowią dwa rozdziały poświęcone ustrojowi Prus Królewskich oraz „życiu politycznemu”. W pierwszym z nich (*Sejmik generalny*..) Autor położył zdecydowany nacisk na pokazanie czynników określających zmiany w praktyce sejmikowej Prus Królewskich (*Spory o ekspedycję sejmikową i terminy zjazdów, Uczestnicy sejmików, Listy i supliki, Próby reform życia sejmikowego, Limita, Tagfahrt, Walka o utrzymanie sejmiku generalnego, Tumulty*), dodając krótką charakterystykę specyficznego sejmiku warmińskiego (ss. 180—184). Intencją Achremczyka było — jak się wydaje — nakreślenie dynamicznego obrazu życia sejmikowego Prus. Stąd konstrukcja oraz sposób narracji stanowi pewne zaskoczenie dla czytelnika przyzwyczajonego do „resortowego” omawiania działalności sejmikowej szlachty (rodzaje sejmików, miejsca obrad, procedura itp.). Achremczyk uzyskał w ten sposób pełniejszy obraz ustroju Prus Królewskich.

Rozdział III (*Główne problemy życia wewnętrznego*..) został w Iwiej części (57 na 68 stron) poświęcony zagadnieniom skarbowym i finansowym. Mimo znaczenia pewnych incydentów z życia religijnego (spór biskupa Jana Kazimierza Opalińskiego z mieszczanami toruńskimi), wskazuje to na pewną ograniczoność problematyki poruszanej przez szlachtę, co w realiach „srebrnego wieku” nie budzi zdziwienia.

Rozdział ostatni (*Proces integracji Prus Królewskich z Rzeczpospolitą*) to kapitalne nakreślenie wysoce skomplikowanych problemów odczuwania odrębności Prusaków, znajdujących wyraz w tak różnych sferach, jak kwestia indygenatu (ss. 268—282), czy dyskusji na temat języka obrad sejmikowych (ss. 261—264). W tym fragmencie pracy ujawniła się nie tylko świetna znajomość źródeł, lecz przede wszystkim bardzo subtelną i precyzyjną analizę dostępnych przekazów.

Przy lekturze pracy nasuwają się jednak pewne wątpliwości i uwagi. Odejście Achremczyka od klasycznego modelu konstrukcji pracy dotyczącej stanów „kraju” czy prowincji przyniosło niewątpliwie korzyści, o których była mowa wyżej. Z drugiej jednak strony niekonwencjonalny układ książki zmuszał do bardzo uważnego sklasyfikowania materiału, tak by ograniczyć do minimum liczbę powtórzeń. Niestety, nie udało się Autorowi do końca uniknąć powielania tych samych rozważań. Należy podkreślić, że powtórzenia zawierają te same oceny i interpretacje (np. kwestie podatkowe s. 197 i n., 285, sprawa pospolitego ruszenia s. 227 i 292 wraz ze stanowiskiem Jana Ignacego Bąkowskiego, postulat szlachecki przewodniczenia delegacji wielkich miast przez burmistrzów s. 77 i 144, oskarżenia pod adresem Elbląga s. 84 i 259), a nie tylko wykorzystują te same fakty. Również przyjęta koncepcja doprowadziła do rozbicia i rozproszenia w całej pracy uwag Autora dotyczących kwestii finansowo-skarbowych. Dowodzi to zresztą kłopotów, jakich nastręcza przyjęcie zasadności terminu „życie polityczne” w epoce społeczeństwa stanowego. Trudno również zrozumieć, dlaczego uwagi Achremczyka o miastach pruskich i solidarności narodu politycznego (s. 70) nie znalazły się w rozdziale ostatnim. Dziwi również niezaliczenie siedmiu posłów wybranych przez szlachtę malborską na sejm grodzieński w 1687 r. w poczet reprezentantów Prus (tabela na s. 23), pomimo że Autor dwukrotnie wspomina o tym fakcie (s. 177, 290), analizując jednocześnie skład posłów wybranych w analogicznych warunkach (zerwany generał) w 1670 r. Brak szerszej reakcji

szlachty pruskiej w 1688 r. można tłumaczyć zerwaniem sejmu grodzieńskiego przed obiorem marszałka oraz co najmniej brakiem aktywności posłów malborskich (w znanych diariuszach sejmu nie ma śladu ich obecności)<sup>4</sup>. Trudno również uwierzyć, że Krzysztof Korycki dowodził ośmuset żołnierzami księcia Dominika Zasławskiego w 1646 r. (s. 42), skoro liczebność oddziałów prywatnych tego magnata oceniana jest na maksimum 150 ludzi<sup>5</sup>. Także inne informacje dotyczące karier wojskowych Prusaków są nie do końca jasne. Władysław Denhoff uczestniczył w kampanii wiedeńskiej na czele powiększonego regimentu piechoty, natomiast organizowana przez niego chorągiew husarska weszła do służby dopiero w 1684 r.<sup>6</sup> (s. 41). Jan Dominik Działyński był rotmistrzem chorągwi kozackiej (pancernej) w okresie „potopu”, a nie husarskiej. Dowódcą takowej był Adam Działyński (s. 39 i n.)<sup>7</sup>. Nieznane są również chorągwie Czapskich (s. 39). Natomiast Bąkowski był szefem regimentu piechoty w czasach panowania Jana III Sobieskiego (co można łączyć z polityką nominacyjną tego króla)<sup>8</sup>. Przy analizowaniu „wrastania” Prus Królewskich w organizm Rzeczypospolitej być może korzystne byłoby porównanie realiów pruskich z ruskimi<sup>9</sup>, co — jak sądzę — wypukliłoby mocniej specyfikę pruska.

Uwagi powyższe nie umniejszają wysokiej wartości pracy Stanisława Achremczyka, która stanowi istotny wkład w badania nad dziejami nie tylko Prus Królewskich lecz i Rzeczypospolitej drugiej połowy XVII stulecia.

Jerzy Maroń

*Bibliografia publikacji nauczycieli województwa olsztyńskiego za lata 1945—1985*, praca zbiorowa pod red. Zofii Smołuchy, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. prof. Tadeusza Kotarbińskiego w Olsztynie, Olsztyn 1992, ss. 308.

Prezentowana praca jest pierwszą próbą pełnej rejestracji piśmiennictwa nauczycieli województwa olsztyńskiego. W bibliografii tej jak w zwierciadle widoczna jest wielostronna aktywność nauczycieli nie tylko w procesie dydaktyczno-wychowawczym własnych placówek, ale i w różnych formach życia społeczno-kulturalnego, naukowego i politycznego. Jej znaczenie podkreślają publikacje nowatorów — polonistów, historyków, biologów, geografów, fizyków, nauczycieli nauczania początkowego, wychowania przedszkolnego — wreszcie nauczycieli utalentowanych pod względem literackim, technicznym, czy też organizatorów zajęć pozalekcyjnych.

We wstępie wyjaśniono, że przez pojęcie „nauczyciel” należy rozumieć nauczycieli szkół podstawowych i średnich, policealnych studiów zawodowych (także nauczycielskich), nauczycieli i wychowawców innych placówek oświatowo-wychowawczych i opiekuńczych, pracowników administracji oświatowej wszelkich szczebli, wizytatorów przedmiotowo-metodycznych Kuratorium Oświaty i Wychowania, metodyków ośrodków metodycznych oraz nauczycieli akademickich Instytutu Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych (IKNiBO), a po reorganizacji — Oddziału Doskonalenia Nauczycieli (ODN) w Olsztynie.

Bibliografia, pomyślana jako bibliografia osobowo-podmiotowa, rejestruje prace indywidualne, współautorskie, wywiady dziennikarskie, odczyty pedagogiczne, recenzje.

4 Biblioteka Czartoryskich, nr 428, ss. 357—409, Recessus Comitiorum Generalium Anni 1688; Archiwum Państwowe w Gdańsku, 300.29.181, k. 534—563.

5 Wł. Czaplinski, J. Długosz, *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*, Warszawa 1976, s. 62.

6 J. Wimmer, *Wiedzi 1683. Dzieje kampanii i bitwy*, Warszawa 1983, s. 226, 235.

7 J. Wimmer, *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1655—1660*, Studia i Materiały do Historii Wojskowości, 1958, t. 4, s. 500, 510.

8 J. Wimmer, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1965, s. 168, 184.

9 F. S. Sysyn, *Stosunki ukraińsko-polskie w XVII wieku: rola świadomości narodowej i konfliktu narodowościowego w powstaniu Chmielnickiego*, Odrodzenie i Reformacja w Polsce, 1982, t. 27, ss. 67—92 (tam dalsza literatura dotycząca świadomości narodowej i regionalnej).